

притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміни на кращу їх поведінки. В психології діє закон, який говорить, що змінивши нас і наш спосіб мислення на краще, ми побачимо, що на краще зміниться наше оточення і справи. Я вважаю, що після того, як ми мінімізуємо або взагалі знищимо домашнє насильство, то зможемо збудувати таку державу, якою ми зможемо пишатися!

Список використаних джерел

1. Дописувачі Вікіпедії, «Сімейне насильство» Українська Вікіпедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.

2. «У 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 людину – Державна судова адміністрація». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-domashye-nasylstvo-zasudzheni/31152269.html>.

3. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї/Укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. – Київ, 2011. – 192 с.

Горбач-Кудря І. А.,

ад'юнкт відділу ад'юнктури
та докторантури Національної
академії внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

«Кайдашеву сім'ю» І. С. Нечуя-Левицького знає кожен українець. Ми вивчаємо цей твір за шкільною програмою, аналізуємо та вчимося викладати його на філологічних факультетах педагогічних вишів, залюбки відвідуємо вистави у Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка за участю Наталі Сумської у ролі Марусі Кайдашихи, переглядаємо на TV дещо віддалений, але такий злободенний, 12-серійний серіал «Спіймати Кайдаша» (2020) Наталії Ворожбит та не лише. Про що цей твір? Чому він більш ніж півтора століття привертає стільки уваги? Чому він актуальний і сьогодні?

Залежно від вікової категорії респондентів, відповідь буде переважно, що «Кайдашева сім'я» І. С. Нечуя-Левицького – це твір про добро і зло, кохання, сімейні стосунки, взаємини батьків і дітей, людську гідність та свободу, взаємини батьків з невістками, віру в Бога та мораль. У меню пошукової системи Google в Інтернеті випаде три варіанти відповіді: соціально-побутова повість, реалістична повість та навіть, як не дивно, повість про духовну смерть українців ХІХ століття.

Особисто я вважаю, що «Кайдашева сім'я» І. С. Нечуя-Левицького ілюстрована енциклопедія Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що був прийнятий Верховною Радою України 7 грудня 2017 року. І от чому.

По-перше, практичними прикладами з художнього твору наочно представлено визначення термінів законодавчої бази.

Статтю 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» («Визначення термінів») закріплено тлумачення домашнього насильства та його форм, а саме: економічного, психологічного, сексуального та фізичного. У «Кайдашевій сім'ї» ілюстрованим прикладам домашнього насильства відведено дві третини твору. І. С. Нечуй-Левицький описує ситуації економічного, психологічного та фізичного насильства. Унікає епізодів з сексуальним насильством, що обумовлено насамперед жанровою формою твору. Водночас не забуваймо про цензуру, яка існувала за часів письменника і через яку твір не друкувався окремим виданням майже 10 років після написання.

Уперше «Кайдашеву сім'ю» надруковано в журналі «Правда» у 1879 році. Перед тим, І. С. Нечуй-Левицький клопотався про дозвіл на видання повісті у Росії, але царська цензура ставила всілякі перепони, вказуючи на низку «предосудительных мест» твору. Окремим виданням повість «Кайдашева сім'я» вийшла у Києві з рядом цензурних купюр, авторських переробок та скорочень лише у 1887 році.

Питому вагу у повісті І. С. Нечуя-Левицького становлять епізоди психологічного насильства, що яскраво демонструється стосунками Марусі Кайдашихи з невістками – Мотрею та Мелашкою.

Валерія Зубатенко зазначає, що психологічне насильство – це «вплив на близьку людину з метою встановити контроль за її поведінкою і ствердити свою владу над нею» [3]. Воно

виражається у вигляді заборон, агресії, контролю, засудження, погроз, приниження, ігнорування, дорікань, шантажу, лайки, маніпуляції, висміювання тощо. Загалом психологічним насильством може бути будь-який словесний акт, спрямований на піддрив психоемоційного стану людини [2, с. 234] [3].

Погляньмо на Марусю Кайдашиху, як вона повчає своїх невісток. Спочатку приховане, а потім відкрите знущання над моторною, брикливою Мотрею та відверте, принижене дорікання тихій, покірній Мелашці. Засобами Кайдашиха не нехтує, іноді зупиняється, а потім продовжує власні спроби контролю за поведінкою дружин своїх синів, стверджує свою владу над ними.

Ключовим у стосунках Марусі Кайдашихи з Мотрею стає випадок з мотовилом. Тут ми спостерігаємо як на фоні психологічного насильства між свекрухою та невісткою вчиняється економічне та фізичне насильство.

Особлива філософія родинного життя Омелька Кайдаша – це ілюстрація економічного насильства. Заробляючи у пана на сніп, Мотря «заробила з Карпом більше кіп, ніж Кайдаш з Кайдашихою» [7, с. 7], але Кайдаш усе забирає собі. Карпо та його дружина перебувають у батьківській оселі, як безправні наймити.

Результати дослідження Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка «Попередження насильства над жінками, які перебувають у складних життєвих обставинах: стан розвитку та забезпечення діяльності» (на прикладі м. Києва) в межах проекту «Свобода від насильства: розширення прав та можливостей дівчат і жінок у складних життєвих обставинах», що реалізовувався у листопаді 2011 року – жовтні 2014 року, засвідчили, що майже з того часу, як І. С. Нечуєм-Левицьким було написано повість «Кайдашева сім'я» нічого в житті українців не змінилося [1, с. 73; 5, с. 12]. Постійні докори свекрухи призвели до того, що Мелашка залишила домівку і подалася з бабою Палажкою та іншими прочанами до Києва, де і зосталася у робітницях. Половина жінок (48%) стикалася з подібною проблемою [1, с. 73; 5, с. 12].

Епізоди, що ілюструють приклади фізичного насильства, І. С. Нечуй-Левицький виводить за двома лініями, а саме: чоловічою, що триває між Омельком Кайдашем та Карпом, а згодом між братами Карпом та Лавріном, та жіночою, що

відбувається між Марусею Кайдашихою та Мотрею, згодом між Мотрею та Марусею Кайдашихою з Мелашкою. Від середини до кінця твору фізичне насильство представлено випадками, за які у сьогоднішні може наставати адміністративна відповідальність, передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення («Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування») [4], зокрема, штовхання із знищенням посуду жіноцтвом Кайдашенків однієї в одній в оселях через те, що Мотрин малий пив воду з Мелашчиного кухля та не втримав його в руках, або кримінальна відповідальність, передбачена статтею 126¹ Кримінального кодексу України («Домашнє насильство») [6], наприклад, коли через сімейні чвари Мотря вибиває свекрусі – Марусі Кайдашисі – око.

По-друге, конкретизовано сферу дії законодавства про запобігання та протидію домашнього насильства в системі «кривдник – постраждала особа».

Напрочуд добре, як на мене, І. С. Нечуй-Левицький змалював взаємозв'язок між кривдником та постраждалою особою. У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» термінологічна пара «кривдник – особа, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала особа)» таких взаємозв'язків не має.

Звернімо увагу на образ Марусі Кайдашихи. Це втілення кривдника, який швидко встановлює зв'язок між потенційною жертвою та робить свою чорну справу. Проте банальність полягає в тому, що не можна розглядати кривдника та постраждалу особу у статичності, ці ролі динамічні та є змінними. І кривдник, і постраждала особа утворюють систему, в якій час від часу міняються ролями. Питання часу: в кого яка роль буде виходити правдоподібно, той більше часу їй і присвятить. І ще один момент є вирішальним – хто з цих двох із системи «кривдник – постраждала особа» буде нести юридичну відповідальність, коли, наприклад, дільничний офіцер поліції виявить факт домашнього насильства.

Система «кривдник – постраждала особа» у повісті І. С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» у динаміці представлена стосунками Марусі Кайдашихи та Мотрі. Читач спостерігає, як з постраждалої особи Мотря поступово

переходить на позиції кривдника. Сценою, коли Мотря вибиває свекрусі око і потрапляє в холодну: «Волосний таки посадив Мотрю за бабине око в холодну на два дні» [7, с. 24], – остаточно закріплює за нею статус кривдника. Маруся Кайдашиха тепер постраждала особа.

Письменник дає відповідь на питання про етимологію та механізм дії системи «кривдник – особа, що постраждала від домашнього насильства». На превеликий жаль, законодавець, визначаючи організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [8], не врахував такої взаємодії. Як аргумент, наведу віднесення програми для постраждалої особи до заходів запобігання та протидії домашньому насильству, водночас направлення кривдника для проходження програми для кривдника – до спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству [8]. Аналіз постанов у справах про адміністративні правопорушення у Єдиному реєстрі судових рішень засвідчив, що направлення кривдника для проходження програми для кривдника є однобічним. Воно не супроводжується направленням постраждалої особи на проходження програми для постраждалої особи.

На ґрунті цього цікавим є факт, що робота соціальних служб, повноваження яких знаходяться у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зводиться до забезпечення допомоги та функціонування лише програми для постраждалих осіб. Програма для кривдника реалізується у декількох областях, а саме: Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, – а також у м. Києві.

За інформацією Хмельницької ОДА в області протягом 2018 – 2020 року програму для кривдника пройшло 194 особи проти 264, що були направлені судом (лист від 07.10.2020 року №99/22-41-5668/2020). У Тернопільській області відповідні показники становлять 67 осіб проти 148 (лист Тернопільської ОДА від 19.10.2020 року №05-7241/42). У Калуському та Івано-Франківському міських центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Івано-Франківської ОДА програму для кривдника за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2, пройшли 7 осіб (лист від

02.10.2020 року №01-24/567). У центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Київської ОДА програму для кривдника пройшли 2 особи поміж 5, що були направлені судом (лист від 09.11.2020 року №01-10/1-347). У 2019 році Острозьким міським центром соціальних служб Рівненської ОДА проводилися тренінгові заняття корекційної програми для кривдників з 4 кривдниками (лист від 02.10.2020 року №1). У 2020 році у районних центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Чернівецької ОДА тривають заняття програми для кривдників щодо 2 осіб проти 6, направлених судом (лист від 02.10.2020 року №01.3-28/4356).

Згідно з інформаційного листа Дніпропетровського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Дніпропетровської ОДА від 05.10.2020 року №657 програму для кривдників, які вчинили домашнє насильство, впроваджено у «Ресурсному центрі примирення та корекційних відновлювальних програм» при Криворізькому міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Дніпропетровської області. Корекційна робота з домашніми кривдниками провадиться у м. Павлограді Дніпропетровської області громадською організацією «Імпульс». У Києві програма для кривдників реалізується районними центрами сім'ї «Родинний дім» у Голосіївському, Святошинському, Дарницькому, Шевченківському районах, а також Службою у справах дітей та сім'ї виконавчого органу Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) на базі Подільського, Оболонського, Печерського РЦСССДМ (лист Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді від 30.09.2020 року №04/0587).

По-третє, наведено приклади тогочасних заходів протидії та запобігання домашньому насильству.

Оскільки ми вже почали говорити про заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема про програму для кривдника, то доречно продовжити проведення паралелей із повістю «Кайдашева сім'я» І. С. Нечуя-Левицького. Коли Маруся Кайдашиха йде до Києва за Мелашкою, читач спостерігає, як змінюється насильницька поведінка головної героїні, у неї формується нова, неагресивна психологічна модель поведінки у приватних стосунках, відповідальне ставлення до своїх вчинків та наслідків, у тому числі до виховання дітей [8].

Отже, ілюстрації термінів Закону України «Про запобігання та протидію домашнього насильства», конкретизація сфери дії останнього, приклади застосування заходів запобігання та протидії домашньому насильству, що наявні у «Кайдашевій сім'ї» І. С. Нечуя-Левицького, дозволяють говорити про цю соціально-побутову реалістичну повість кінця ХІХ століття як українську енциклопедію запобігання та протидії домашньому насильству.

Список використаних джерел

1. Гусєва К. А., Горбач-Кудря І. А. Особливості кваліфікації домашнього економічного насильства в практичній діяльності підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84) С. 70 – 78.

2. Гусєва К. А., Горбач-Кудря І. А. Особливості кваліфікації психологічного домашнього насильства у практичній діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України. *Часопис Київського університету права* 2019/1. С. 233 – 236.

3. Валерія Зубатенко. Нотатки про психологічне насильство. *Гендер в деталях*: веб-сайт. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/zubatenko-134061.html> (дата звернення: 04.05.2019).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року № 8073-Х. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 05.12.2020).

5. Короткий звіт за результатами дослідженням «попередження насильства над жінками, які перебувають у складних життєвих обставинах: стан розвитку та забезпечення діяльності» (на прикладі м. Києва). / [Балакірева О. М., Бондар Т. В., Бондаровська В. М., Пилипас Ю. В.; Гудь С. В. та ін.]. Київ : МБФ «Українська фундація громадського здоров'я». 24 с. URL: <http://www.healthright.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/analit-report-on-VAW-context-in-Ukraine-01-11-2012-short-version.doc> (дата звернення: 29.10.2018).

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20131215> (дата звернення: 05.12.2020).

7. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я // УкрЛіб. Бібліотека Української Літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907> (дата звернення: 05.12.2020).

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 05.12.2020).

Долішняк-Скрипницький С. М.,
здобувач ступеня вищої освіти
«магістр» за спеціальністю «Право»
б навчальної групи 2-КМ-2А курсу
ННЗДН Національної академії
внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Домашнє насильство завдає шкоди людині, зокрема призводить до розладів її здоров'я, психіки, погіршення психологічного клімату в родині. Діти, які виховуються в умовах насильства, підсвідомо переймають модель насильницької поведінки, виявляють агресію, є схильними до негативних проявів у дитячому та молодіжному середовищі.

Насильство породжує низку соціальних проблем. Прояви домашнього насильства призводять до руйнування базової ланки суспільства – сім'ї, породжують дитячу безпритульність та бездоглядність, є однією з причин поширення соціального сирітства. Тому домашнє насильство розглядається не як приватна проблема, а як проблема суспільна та комплексна, що має вирішуватись державними органами разом з громадськістю.

7 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який набрав чинності 7 січня 2018 року.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дає таке його визначення: «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між